

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

Spriedums

Latvijas Republikas vārdā

Rīgā 2008. gada 22. decembrī

lietā Nr. 2008-11-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Juris Jelāgins, Kristīne Krūma un Viktors Skudra,

pēc Ilmāra Zandberga konstitucionālās sūdzības,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2008. gada 25. novembrī tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par Civillikuma 1231. panta 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Republikas Augstākā padome (turpmāk – Augstākā padome) 1992. gada 14. janvārī pieņēma likumu „Par Latvijas Republikas 1937. gada Civillikumu”. Tajā Augstākā padome nolēma atjaunot Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma (turpmāk arī – Civillikums) spēku, kā arī ar īpašiem likumiem noteikt atsevišķo Civillikuma daļu spēkā stāšanās laiku un kārtību. Augstākā padome 1992. gada 7. jūlijā pieņēma likumu „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un

lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību”, ar kuru noteica, ka šis likums un Civillikuma lietu tiesību daļa stājas spēkā ar 1992. gada 1. septembri.

Civillikuma 1231. pants, kas ietilpst lietu tiesību daļā, noteic: „Servitūtus nodibina: 1) ar likumu; 2) ar tiesas spriedumu; 3) ar līgumu vai testamentu.” Konstitucionālās sūdzības iesniedzējs Ilmārs Zandbergs (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) lūdz izvērtēt, vai Civillikuma 1231. panta 2. punkts, kas paredz iespēju servitūtu nodibināt ar tiesas spriedumu, (turpmāk – apstrīdētā norma) atbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 105. pantam.

2. Kuldīgas rajona Vārmes pagasta padome ar 1995. gada 28. februāra lēmumu Pieteikuma iesniedzējam atjaunoja īpašuma tiesības uz „Baložu” māju zemi Kuldīgas rajona Vārmes pagastā 38,1 hektāra platībā. Pieteikuma iesniedzēja īpašuma tiesības uz šo zemi ir nostiprinātas zemesgrāmatā 1995. gada 17. martā. No Pieteikuma iesniedzējam piederošās zemes 1999. gadā tika atdalīts zemes gabals, tāpēc Pieteikuma iesniedzēja nekustamā īpašuma „Baloži” platība šobrīd ir 32,6 hektāri.

Pieteikuma iesniedzējs 2000. gada 15. jūnijā cēla Kuldīgas rajona tiesā prasību pret nekustamajam īpašumam „Baloži” blakus esošās Spīķu HES īpašnieku Eduardu Zabarovski (turpmāk arī – Spīķu HES īpašnieks) par īpašuma tiesību aizskāruma novēršanu. Pieteikuma iesniedzējs lūdza pārtraukt viņa zemes applūdināšanu un atbrīvot to no ūdens. Kā prasības pieteikumā norādīja Pieteikuma iesniedzējs, 1996. gada vasarā un 1997. gada pavasarī E. Zabarovskis, kā arī Vārmes pagasta padomes priekšsēdētājs prasījuši Pieteikuma iesniedzēja piekrišanu „Baložu” zemes applūdināšanai sakarā ar Spīķu HES izveidošanu. Lai gan Pieteikuma iesniedzējs piekrišanu neesot devis, viņam piederošie 3,6 hektāri lauksaimniecībā izmantojamās zemes un viens hektārs meža 1997. gada nogalē tikuši applūdināti.

Kuldīgas rajona tiesa 2001. gada 23. oktobrī Pieteikuma iesniedzēja prasību noraidīja. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2002. gada 19. jūnijā atstāja spēkā pirmās instances tiesas spriedumu. Augstākās tiesas Senāts 2002. gada 9. oktobrī apgabaltiesas spriedumu atcēla un nosūtīja lietu jaunai izskatīšanai apelācijas instances tiesai. Kurzemes apgabaltiesa 2004. gada 2. aprīlī Pieteikuma iesniedzēja prasību apmierināja, liekot Spīķu HES īpašniekam līdz 2004. gada 2. oktobrim pārtraukt Pieteikuma iesniedzējam piederošās zemes applūdināšanu. Izskatījis Spīķu HES īpašnieka

kasācijas sūdzību, Augstākās tiesas Senāts 2004. gada 8. septembrī nosprieda, ka Kurzemes apgabaltiesas spriedums jāatceļ. Kā norādīja Senāts, tiesa atstājusi bez ievēribas to, ka Spīķu HES ar ūdenskrātuvi iekļauta Kuldīgas rajona un Vārmes pagasta teritorijas plānojumā. Ar šo spriedumu lieta tika nodota jaunai izskatīšanai pirmajā instancē Kuldīgas rajona tiesā.

Pieteikuma iesniedzējs 2005. gada 7. aprīlī vērsās Satversmes tiesā ar lūgumu atzīt par neatbilstošu Satversmes 105. pantam Kuldīgas rajona padomes 1999. gada 15. decembra Kuldīgas rajona teritorijas plānojuma 2. daļas 8.3.1. punktu par Spīķu HES un Kuldīgas rajona Vārmes pagasta padomes 2003. gada 20. februāra Vārmes pagasta teritorijas plānojumu daļā par „Baložu” māju zemes iekļaušanu Spīķu HES teritorijā. Satversmes tiesa pēc Pieteikuma iesniedzēja konstitucionālās sūdzības ierosināja lietu Nr. 2005-10-03. Ar 2005. gada 14. decembra spriedumu Satversmes tiesa nolēma, pirmkārt, izbeigt lietu par Kuldīgas rajona padomes 1999. gada 15. decembra Kuldīgas rajona teritorijas plānojuma 2. daļas 8.3.1. punkta par Spīķu HES atbilstību Satversmes 105. pantam un, otrkārt, atzīt Kuldīgas rajona Vārmes pagasta padomes 2004. gada 17. jūnija Vārmes pagasta teritorijas plānojumu daļā par applūdinātās “Baložu” māju zemes atļauto izmantošanu par neatbilstošu likuma “Par pašvaldībām” 41. panta otrajai daļai un spēkā neesošu no tā pieņemšanas brīža.

Kuldīgas rajona tiesa 2006. gada 3. oktobrī, no jauna izskatot Pieteikuma iesniedzēja prasību, kā arī E. Zabarovska pretpasību par servitūta nodibināšanu par labu Spīķu HES, noraidīja gan Pieteikuma iesniedzēja prasību, gan Spīķu HES īpašnieka pretpasību. Pēc abu pušu apelācijas sūdzībām Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2007. gada 14. maijā pasludināja spriedumu, ar kuru tika noraidīta Pieteikuma iesniedzēja prasība pret Spīķu HES īpašnieku un apmierināta pretpasība par servitūta nodibināšanu par labu Spīķu HES attiecībā uz Pieteikuma iesniedzējam piederošo zemi 4,6 hektāru platībā. Izskatījis Pieteikuma iesniedzēja kasācijas sūdzību, Augstākās tiesas Senāts 2007. gada 19. decembrī nosprieda atstāt negrozītu minēto Kurzemes apgabaltiesas spriedumu.

3. Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka Satversmes 1. pantā ietvertais varas dalīšanas princips ļaujot nodibināt servitūtus ar tiesas spriedumu tikai likumā noteiktajos gadījumos. Turpretī apstrīdētā norma ļaujot tiesai ar spriedumu nodibināt likumā neparedzētus

servitūtas pēc sava ieskata. Tādējādi tiesa ar sprieduma palīdzību radot jaunas tiesību normas un darbojoties kā likumdevējs, bet tas esot pretrunā ar Satversmes 64. pantu.

Konkrētajā lietā vispārējās jurisdikcijas tiesa esot nodibinājusi reālservitūtu, kurā kalpojošais nekustamais īpašums esot Pieteikuma iesniedzējam piederošā applūdinātā zeme, bet valdošais īpašums – Spīķu HES. Nodibinātajā reālservitūtā neesot divu nekustamo īpašumu, kā to prasot Civillikuma 1141. pants. Spīķu HES esot nevis nekustamais īpašums, bet gan lietu kopība Civillikuma 849. panta izpratnē. Šajā lietu kopībā tikai viena no sastāvdaļām, proti, zeme un ēkas, esot nekustamais īpašums. HES turbīnas un saražotā elektroenerģija esot kustamais īpašums. Līdz ar to ūdenskrātuve uz Pieteikuma iesniedzēja zemes kalpojot nevis nekustamajam, bet gan kustamajam īpašumam.

Konstitucionālajā sūdzībā norādīts, ka Satversmes 105. pants atļauj ierobežot īpašuma tiesības vienīgi saskaņā ar likumu. Tiesa nevarot ierobežot īpašuma tiesības, ja tas neesot paredzēts likumā.

4. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) – nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim un uzskata, ka apstrīdētā norma nav pretrunā ar Satversmes 105. pantu.

Īpašuma tiesības tiekot ierobežotas ar servitūtu, savukārt apstrīdētā norma paredzot vienu no servitūta nodibināšanas veidiem. Tādējādi varot secināt, ka apstrīdētā norma paredz Satversmes 105. pantā noteikto tiesību ierobežošanas kārtību. Tāpēc esot nepieciešams tikai izvērtēt, vai apstrīdētajā normā noteiktā kārtība atbilst Satversmes 105. panta trešajā teikumā ietvertajai normai, saskaņā ar kuru „īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu”.

Saeima secina, ka nedz Satversmes 105. pants, nedz Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 1. protokola 1. panta pirmās daļas otrais teikums neizvirza obligātu prasību īpašuma tiesību ierobežojumus noteikt vienīgi likumā vai panākt ar vienošanos.

Saeima nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim, ka tiesa, nodibinot servitūtas, veic tiesību jaunradi. Tiesu darbība nevarot aprobežoties tikai ar tiesību priekšrakstu mehānisku piemērošanu. Tām esot jāveic arī padziļināta tiesisko un faktisko apstākļu analīze un jāpiemēro tiesību principi, tostarp taisnīguma princips. Tiesiskā valstī tiesas

pilnvaru robežas esot samērā plašas un balstoties uz tiesībām kopumā, nevis tikai uz likumu. Turklāt konkrētu servitūtu nodibināšanai nevajadzētu būt likumdevēja uzdevumam. Likumdevējam esot jāparedz vienīgi svarīgākie priekšraksti un jānosaka atbilstoša procedūra.

Apstrīdētās normas piemērošanas rezultātā tiesa neizdodot vispāršaistošus normatīvos aktus, jo servitūta nodibināšana ar tiesas spriedumu par labu konkrētai personai vai nekustamajam īpašumam neietverot tiesību normu izdošanas pazīmes.

Saeima norāda, ka apstrīdētā norma tiesai nedod tiesības rīkoties prettiesiski. Ja tiesvedībā iesaistītā persona uzskatot, ka tiesa ir nepareizi piemērojusi tiesību normas vai nepilnīgi konstatējusi faktiskos apstākļus, tai esot tiesības pārsūdzēt tiesas nolēmumu.

5. Lietas ietvaros viedokli izteikt tika uzaicināta Tieslietu ministrija, Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – Tiesībsargs) un zvērināts advokāts Erlens Kalniņš.

6. Tieslietu ministrija norāda, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 105. pantam.

Neesot šaubu par to, ka servitūts uzskatāms par īpašuma tiesību ierobežojumu. Valsts pienākums esot noteikt kompetentu institūciju, kas ir tiesīga pieņemt nolēmumu gadījumos, kad nekustamā īpašuma īpašnieks nepiekrīt servitūta nodibināšanai. Šādā veidā nodibinātam servitūtam esot leģitīms mērķis, proti, nodrošināt citu personu tiesības un intereses. Ja, piemēram, nekustamajam īpašumam netiktu noteikts ceļa servitūts, varētu izveidoties tāda situācija, ka blakus esošā nekustamā īpašuma īpašnieks nespēj iekļūt savā īpašumā.

Likumdevējs esot izdarījis saprātīgu un pamatotu izvēli, apstrīdētajā normā paredzot iespēju nodibināt servitūtu ar tiesas spriedumu. Ja servitūtu varētu nodibināt tikai ar konkrētam gadījumam pieņemtu ārēju normatīvo aktu, šāda kārtība būtu neefektīva un laikietilpīga.

Nepamatots esot Pieteikuma iesniedzēja uzskats, ka tiesai, nodibinot servitūtu, neesot jāvadās no likuma. Konkrētajā lietā vispārējās jurisdikcijas tiesa, nodibinot reālservitūtu, esot vadījusies no Civillikuma normām. Neesot pamatots arī Pieteikuma iesniedzēja apgalvojums, ka hidroelektrostacija ir kustamais īpašums un līdz ar to tiesas nodibinātajā reālservitūtā nav divu nekustamo īpašumu. Valdošais nekustamais īpašums esot Spīķu HES, kas ietver būves un zemi.

Tieslietu ministrija uzskata, ka vispārējās jurisdikcijas tiesai, nodibinot servitūtu, esot jāvērtē, vai īpašuma tiesību ierobežojumam ir legītīms mērķis un vai noteiktais ierobežojums ir samērīgs ar sasniedzamo mērķi. Konkrētajā gadījumā vispārējās jurisdikcijas tiesas šādu izvērtējumu esot veikušas, atzīstot, ka labums, ko iedzīvotāji iegūst no Spīķu HES, ir lielāks nekā zaudējums, kas rodies Pieteikuma iesniedzējam īpašuma tiesību aprobežojuma dēļ.

7. Tiesībsargs norāda, ka servitūts ierobežo īpašnieka tiesības lietot savu lietu. Tā kā servitūts ierobežojot īpašnieka tiesības uz īpašumu, esot jāsecina, ka arī apstrīdētā norma, kas noteic servitūta nodibināšanas kārtību, ierobežo personas tiesības uz īpašumu.

Tiesībsargs uzsver, ka, ievērojot Konvencijas 1. protokola 1. panta otrajā daļā noteikto, tiesības uz īpašumu varot ierobežot saskaņā ar likumu vispārējās interesēs.

Lai noskaidrotu apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 105. panta trešajam teikumam, esot ne tikai jāizvērtē tas, vai īpašuma tiesības ir ierobežotas saskaņā ar likumu, bet arī jānoskaidro ierobežojuma legītīmais mērķis un atbilstība samērīguma principam.

Kā norāda Tiesībsargs, Satversmes 105. panta trešajā teikumā ietvertā norma nozīmējot to, ka īpašuma tiesības var tikt ierobežotas tikai tādā kārtībā un apjomā, kā tas noteikts likumā, turklāt tās nedrīkst ierobežot patvaļīgi. Apstrīdētajā normā noteiktā kārtība esot pietiekami skaidra, lai ikviens saprastu, ka tiesai, ievērojot normatīvajos aktos noteikto kārtību, ir tiesības ar spriedumu nodibināt servitūtu. Līdz ar to īpašuma tiesību ierobežojums esot noteikts saskaņā ar likumu.

Apstrīdētajā normā noteiktajam īpašuma tiesību ierobežojumam esot legītīms mērķis, proti, citu cilvēku tiesību aizsardzība. Tā kā personas ne vienmēr spējot labprātīgi vienoties par servitūta nodibināšanu, likumdevējs esot paredzējis iespēju prasīt servitūta nodibināšanu ar tiesas spriedumu, atstājot tiesas ziņā servitūta nodibināšanas nepieciešamības un servitūta apjoma izvērtēšanu saskaņā ar normatīvajos aktos noteikto.

Tā kā tiesas spriedums ir individuāls nolēmums, kas risina personu strīdus un tiek taisīts par labu kādam no lietas dalībniekiem, apstrīdētā norma esot piemērota legītīmā mērķa sasniegšanai. Tāpat Tiesībsargs norāda, ka, ņemot vērā Latvijas civiltiesību sistēmu, nepastāvot cits, saudzējošāks līdzeklis, kas ļautu sasniegt apstrīdētajā normā ietvertā īpašuma tiesību ierobežojuma legītīmo mērķi.

Vērtējot to, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par indivīda tiesībām un tiesiskajām interesēm nodarīto zaudējumu, vajagot ņemt vērā, ka īpašuma tiesības ir individuālas tiesības un servitūta tiesiskajās attiecībās saskaras viena indivīda īpašuma tiesības ar otra indivīda lietošanas tiesībām uz to pašu lietu. Tomēr sabiedrībai esot vajadzīga tāda tiesiskā kārtība, kas indivīdu intereses līdzsvaro. Tāpēc Tiesībsargs uzskata, ka divu indivīdu īpašuma tiesību un lietošanas tiesību saskaņošana ir visas sabiedrības interesēs un sabiedrības ieguvums no šādas tiesiskās kārtības ir lielāks nekā indivīda īpašuma tiesību ierobežojums.

8. Zvērināts advokāts E. Kalniņš norāda uz juridiska rakstura problēmām, kas saistītas ar apstrīdētās normas izpratni un piemērošanu un, iespējams, liecinot par tās neatbilstību Satversmes 105. pantam.

Ja servitūts tiek nodibināts ar tiesas spriedumu, tiesai esot jārespektē īpašnieka pilnīgas varas tiesības pār lietu. Tāpēc nodibināt servitūtu tiesa drīkstot tikai nepieciešamības gadījumā. Saskaņā ar tiesu praksē nostiprinājušos viedokli prasība par servitūta nodibināšanu esot noraidāma, ja netiek konstatēts, ka servitūts valdošajam nekustamajam īpašumam patiešām ir nepieciešams.

E. Kalniņš norāda, ka problēmas būtība neesot tajā, vai saskaņā ar Civillikumu ir iespējams nodibināt arī tāda veida servitūtus, kas nav tiešā veidā paredzēti likumā. Tā kā Civillikumā neesot ietverts izsmeltošs reālservitūtu veidu uzskaitījums, varot tikt nodibināti arī citi, likumā tieši neparedzēti lauku vai ēku servitūti, kuriem piemērojami vispārējie likuma noteikumi par servitūtiem. Problēmas būtība izpausies apstrīdētās normas piemērošanas jomas precīzā noteikšanā.

Interpretējot apstrīdēto normu, E. Kalniņš norāda uz vairākiem gadījumiem, kuros servitūtus varot nodibināt ar tiesas spriedumu. Pirmkārt, veicot kopīpašuma reālu sadali tiesas ceļā, varot rasties nepieciešamība nodibināt reālservitūtus attiecībā uz vienu atdalīto nekustamā īpašuma daļu par labu citai daļai. Otrkārt, servitūta nodibināšana ar tiesas spriedumu esot iespējama, ja puses noslēgušas tiesisku darījumu par servitūta nodibināšanu un uz šā darījuma pamata tiesā celta prasība par servitūta nostiprināšanu zemesgrāmatā.

Abos minētajos gadījumos servitūta nodibināšanai piespiedu kārtā esot zināms attaisnojums. Vienlaikus E. Kalniņš atzīst, ka praksē pastāvēt arī citi gadījumi, kad

servitūta nodibināšana piespiedu kārtā var būt nepieciešama. Par to liecinot ne tikai 20. gadsimta beigu un 21. gadsimta sākuma tiesu prakse, īpaši ceļa servitūta nodibināšanas jautājumā, bet arī atsevišķos speciālajos likumos ietvertais regulējums.

Kaut arī servitūta nodibināšana piespiedu kārtā atsevišķos gadījumos esot attaisnojama, apstrīdētajā normā un citās Civillikuma normās ietvertais tiesiskais regulējums neesot pietiekams, lai visos gadījumos tiktu samērotas pretējās intereses. Lai piespiedu kārtā nodibināta servitūta radītais īpašuma lietošanas tiesības aprobežojums būtu uzskatāms par samērīgu Satversmes 105. panta izpratnē, Civillikumā būtu nepieciešams ietvert tādu tiesisko regulējumu, kas precīzi noteiktu apstrīdētās normas piemērošanas sfēru, kā arī pienācīgi samērotu pretējās intereses. Proti, likumā būtu nepieciešams ne tikai precīzi regulēt gadījumus, kuros īpašnieks var tiesas ceļā prasīt noteikta reālservitūta nodibināšanu, bet arī paredzēt kalpojošā nekustamā īpašnieka tiesības uz atlīdzību.

Secinājumu daļa

9. Satversmes 105. pants noteic: „Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.”

Noskaidrojot Satversmē noteikto pamattiesību saturu, ir jāņem vērā Latvijas starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā. Starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo kā interpretācijas līdzeklis, lai noteiktu pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietverto pamattiesību samazināšanas vai ierobežošanas. Valsts pienākums ņemt vērā starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā izriet no Satversmes 89. panta, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Šis pants skaidri norāda uz to, ka konstitucionālā likumdevēja mērķis ir bijis panākt Satversmē ietverto cilvēktiesību normu harmoniju ar starptautiskajām cilvēktiesību normām (*sk. Satversmes tiesas 2008. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2008-09-0106 4. punktu*).

Konvencijas 1. protokola 1. pants paredz:

„Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības uz īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem.

Minētie nosacījumi nekādā veidā nedrīkst ierobežot valsts tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai sodu samaksu.”

Satversmes 105. pants līdzīgi kā Konvencijas 1. protokola 1. pants paredz gan īpašuma tiesību netraucētu īstenošanu, gan arī valsts tiesības sabiedrības interesēs ierobežot īpašuma izmantošanu. Īpašuma tiesības var ierobežot, ja ierobežojumi ir attaisnojami, tas ir, ja tie noteikti saskaņā ar likumu, tiem ir leģitīms mērķis un tie ir samērīgi (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 20. maija spriedumu lietā Nr. 2002-01-03*).

10. Satversmes 105. panta pirmajā teikumā noteiktās tiesības uz īpašumu sevī ietver īpašnieka tiesības izmantot viņam piederošo īpašumu tā, lai gūtu pēc iespējas lielāku ekonomisko labumu (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 26. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-38-03 11. punktu*). Arī Civillikuma 927. pants noteic, ka īpašums kā pilnīgas varas tiesība pār lietu ietver tiesības to lietot, arī iegūt no lietas visus iespējamus labumus.

Civillikuma 1130. pants noteic: „Servitūts ir tāda tiesība uz svešu lietu, ar kuru īpašuma tiesība uz to ir lietošanas ziņā aprobežota kādai noteiktai personai vai noteiktam zemes gabalam par labu.” Saskaņā ar Civillikuma 1131. pantu servitūts, kas nodibināts par labu noteiktai fiziskajai vai juridiskajai personai, ir personālservitūts, savukārt servitūts, kas nodibināts par labu kādam noteiktam nekustamam īpašumam tā, ka to izlieto katrreizējais tā īpašnieks, ir reālservitūts. Servitūta tiesiskajā attiecībā izšķir valdošo un kalpojošo lietu, kuras lietošanai noteikti aprobežojumi. Valdošās lietas īpašnieka tiesība uz servitūtu dod viņam zināmas tiesības uz kalpojošo lietu un tādējādi aprobežo kalpojošās lietas īpašnieka tiesības (*sk.: Rozenfelds J. Lietu tiesības. 3. labotais un papildinātais izdevums. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 155. lpp.*). Tādējādi var secināt, ka ar servitūta nodibināšanu personas īpašuma tiesības tiek ierobežotas.

Kā izriet no apstrīdētās normas, viens no servitūta nodibināšanas veidiem ir tā nodibināšana ar tiesas spriedumu. Tātad apstrīdētā norma paredz kārtību, kādā tiek noteikts personas īpašuma tiesību ierobežojums. Var secināt, ka apstrīdētā norma ierobežo to

personu īpašuma tiesības, kuru nekustamie īpašumi ir apgrūtināti ar tiesas nodibinātu servitūtu.

Vispārējās jurisdikcijas tiesa, izmantojot kompetenci, kas tai piešķirta apstrīdētajā normā, ir nodibinājusi reālservitūtu, apgrūtinot Pieteikuma iesniedzējam piederošo nekustamo īpašumu.

Tādējādi apstrīdētā norma ierobežo Pieteikuma iesniedzējam Satversmes 105. pantā noteiktās tiesības uz īpašumu.

11. Lai izvērtētu apstrīdētajā normā ietvertā ierobežojuma atbilstību Satversmes 105. pantam, vispirms jāpārbauda, vai Pieteikuma iesniedzēja īpašuma tiesību ierobežojums ir noteikts saskaņā ar likumu, kā to paredz Satversmes 105. panta trešais teikums.

11.1. Kā norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk arī – ECT), ierobežojums ir noteikts „saskaņā ar likumu”, ja tas atbilst šādiem trim kritērijiem. Pirmkārt, ierobežojumam ir jābūt noteiktam nacionālajās tiesībās, otrkārt, likumam ir jābūt personai pieejamam, un, treškārt, tam ir jābūt pietiekami skaidri formulētam (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus: The Sunday Times v The United Kingdom, judgment of 26 April 1979, Series A no. 30, para 49; Silver and others v The United Kingdom, judgment of 25 March 1983, Series A no. 61, para 86, 87, 88*).

Lietā nav strīda par to, ka apstrīdētā norma ir pieņemta ar atbilstošā kārtā pieņemtu un izsludinātu likumu un ir pietiekami skaidri formulēta, lai adresāts varētu saprast savas tiesības un pienākumus.

11.2. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 105. panta trešajam teikumam, jo ļauj īpašuma tiesību ierobežojumu noteikt ar tiesas spriedumu, nevis saskaņā ar likumu.

ECT norādījusi, ka pirmā un pati svarīgākā Konvencijas 1. protokola 1. pantā izvirzītā prasība ir tā, ka jebkuram īpašuma tiesību ierobežojumam, ko nosaka valsts institūcijas, jābūt likumīgam (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus: Iatridis v Greece, judgment of 25 March 1999, no. 31107/96, ECHR 1999-II, para 58; Skrzyński v Poland, judgment of 6 September 2007, no. 38672/02, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=38672/02&sessionid=17139593&skin=hudoc-en>*). Taču ECT nav apgalvojusi, ka tikai

likumdevējam vien ir ekskluzīva kompetence ierobežot personas īpašuma tiesības. Šādas tiesības ir arī citām valsts institūcijām, tostarp tiesām, ja tiek ievērots likumības princips. Arī zinātniskajā literatūrā tiek norādīts, ka īpašuma tiesību ierobežojums atbilst Konvencijas 1. protokola 1. pantam ne tikai tad, ja tas ir noteikts likumā, bet arī gadījumos, kad īpašuma tiesības tiek ierobežotas, pamatojoties uz likumu (*sk.: Grabenwarter C. Europäische Menschenrechtskonvention. München, C. H. Beck, 2005, S. 365, 369, 370*).

Tādējādi var piekrist Saeimas un Tiesībsarga norādītajam, ka nedz Satversmes 105. pants, nedz Konvencijas 1. protokola 1. pants neizvirza obligātu prasību īpašuma tiesību ierobežojumu noteikt vienīgi likumā. Īpašuma tiesības var tikt ierobežotas tādā kārtībā un apjomā, kā tas noteikts likumā, turklāt tās nedrīkst ierobežot patvaļīgi. Likumā ir jāparedz kompetentā institūcija, kā arī lēmuma pieņemšanas procedūra, kas garantē tiesiskumu.

Konkrētajā gadījumā likumdevējs noteicis tiesu kā kompetento institūciju, kura ir tiesīga ierobežot personas īpašuma tiesības. Tiesa ir neatkarīga institūcija, kas ir kompetenta ar spriedumu noteikt personai īpašuma tiesību ierobežojumus, arī nodibināt servitūtu. Likuma „Par tiesu varu” 5. pants noteic, ka civillietās tiesu spriež tiesa, izskatot un izlemjot tiesas sēdēs lietas par strīdiem, kas saistīti ar fizisko un juridisko personu civiltiesību, darba tiesību, ģimenes tiesību un citu tiesību un likumīgo interešu aizsargāšanu.

Ļaujot tiesai nodibināt servitūtus, likumdevējs ir noteicis īpašuma tiesību ierobežošanai tādu procedūru, kas garantē tiesiskumu, kā arī izslēdz patvaļu. Šī procedūra ir tiesas process, kurā tiesa lemj par servitūta nodibināšanu. Tiesai ir pienākums uzklaut puses, veikt lietas faktisko apstākļu analīzi un izvērtēt servitūta nodibināšanas nepieciešamību. Izspriežot civillietu par servitūta nodibināšanu, tiesa taisa spriedumu, kuram saskaņā ar Civilprocesa likuma 189. pantu ir jābūt likumīgam un pamatotam. Tiesas spriedums ir tiesību normu piemērošanas akts un jaunas tiesību normas nerada. Nav pamatots Pieteikuma iesniedzēja viedoklis, ka apstrīdētā norma ļauj tiesai ar spriedumu nodibināt servitūtus pilnīgi pēc sava ieskata un tādējādi radīt jaunas tiesību normas.

Turklāt Latvijā pastāv triju instanču tiesu sistēma, kas nodrošina iespēju pārsūdzēt tiesas spriedumus. Apelācijas instances tiesa no jauna izskata lietu pēc būtības, ja pirmās instances tiesas spriedumu lietas dalībnieks uzskata par nepareizu. Savukārt kasācijas

instances tiesai lietas dalībnieks var lūgt pārbaudīt materiālo un procesuālo tiesību normu piemērošanas pareizību.

Tādējādi secināms, ka īpašuma tiesību ierobežojums ir noteikts saskaņā ar likumu.

12. Satversmes tiesai jāpārbauda, vai ierobežojumam, kas apstrīdētajā normā noteikts saskaņā ar likumu, ir leģitīms mērķis.

Tā kā servitūts ir tiesība uz svešu lietu, tā nodibināšanas gadījumā saduras vienas personas īpašuma tiesības ar otras personas tiesībām lietot šo īpašumu.

Likumā ir noteikti trīs veidi, kādos var tikt nodibināts servitūts, proti, ar likumu, ar tiesas spriedumu, kā arī ar līgumu vai testamentu. Tā kā personas ne vienmēr spēj vienoties par servitūta nodibināšanu, likumdevējs ir paredzējis, ka strīdu šādā gadījumā izšķir un servitūta saturu noteic tiesa. Tādējādi tiek aizsargātas personu tiesības tajos gadījumos, kad nepieciešams nodibināt servitūtu par labu personai vai tās nekustamajam īpašumam. Ja nebūtu apstrīdētās normas, šo personu tiesības netiktu aizsargātas. Savu īpašumu tās varētu izmantot tikai tad, ja tam piekristu kalpojošās lietas īpašnieks.

Tātad apstrīdētajā normā ietvertajam īpašuma tiesību ierobežojumam ir leģitīms mērķis – citu cilvēku tiesību aizsardzība.

13. Lai izvērtētu, vai apstrīdētajā normā noteiktais ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi, nepieciešams pārbaudīt, vai gadījumos, kad servitūts tiek noteikts ar tiesas spriedumu, apstrīdētā norma nodrošina saprātīgu līdzsvaru starp kalpojošās lietas īpašnieka tiesībām netraucēti izmantot savu īpašumu un citu cilvēku tiesībām.

Tāpēc, lai izvērtētu, vai apstrīdētajā normā ietvertais ierobežojums atbilst samērīguma principam, ir jānoskaidro:

- 1) vai apstrīdētā norma ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai;
- 2) vai apstrīdētā norma ir nepieciešama, tas ir, vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;
- 3) vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

14. Vispirms Satversmes tiesai jāpārbauda, vai apstrīdētā norma ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai – citu cilvēku tiesību aizsardzībai.

Apstrīdētā norma tiek piemērota gadījumos, kad personas nevar vienoties par servitūta nodibināšanu un tā apmēru. Kā norādīts iepriekš, tiesa ir tā institūcija, kuras kompetencē ir izskatīt strīdus par tiesībām lietot svešu nekustamo īpašumu, tostarp civillietas par servitūta nodibināšanu. Saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 16. panta ceturto daļu tiesas spriedumam, kas stāties likumīgā spēkā, ir likuma spēks, visiem tas ir obligāts un pret to jāizturas ar tādu pašu cieņu kā pret likumu. Tādējādi tiek nodrošināts tiesas sprieduma saistošais spēks. Arī servitūta nodibināšanas gadījumā tiesa taisa spriedumu, kam ir likuma spēks un kas ir jāievēro gan valdošā, gan kalpojošā nekustamā īpašuma īpašniekiem.

Kā pamatoti norādījis Tiesībsargs, likums lielākoties tiek pieņemts kā daudzkārt piemērojams, vispāršaistošs uzvedības priekšraksts, kurā regulēts nenoteikts gadījumu skaits. Nebūtu loģiski un pareizi, ja katra servitūta nodibināšana tiktu tieši noteikta likumā. Tiesa daudz labāk par likumdevēju var izvērtēt konkrētās lietas apstākļus un atrisināt strīdu par servitūta nodibināšanu.

Tādējādi apstrīdētā norma ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai.

15. Tā kā apstrīdētā norma ir piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai, Satversmes tiesai ir jāvērtē, vai nepastāv par apstrīdēto normu saudzējošāki tās leģitīmā mērķa sasniegšanas līdzekļi.

15.1. Tiesa labāk nekā likumdevējs spēj izvērtēt civiltiesisku strīdu un noskaidrot, vai konkrētajā gadījumā vispār ir nepieciešams nodibināt servitūtu. Tiesa arī ir tā institūcija, kura vislabāk spēj noteikt nodibināmā servitūta veidu un apmēru.

15.2. No konstitucionālās sūdzības var secināt, ka Pieteikuma iesniedzējs par saudzējošāku līdzekli uzskata tādu likuma regulējumu, kas neļautu tiesai nodibināt likumā *expressis verbis* neregulētus reālservitūtu veidus, kā arī precīzi noteiktu gadījumus, kādos tiesa drīkst nodibināt servitūtus.

E. Kalniņš savā viedoklī Satversmes tiesai norāda, ka Civillikumā būtu vēlams ietvert tādu tiesisko regulējumu, kas precīzi noteiktu apstrīdētās normas piemērošanas jomu, kā arī ļautu pienācīgi samērot pretējās intereses (*sk. lietas materiālu 74. lpp.*).

Satversmes tiesa piekrīt E. Kalniņa viedoklim, ka Civillikumā nav ietverts izsmeljošs reālservitūtu veidu uzskaitījums. Šāds secinājums izriet gan no Civillikuma noteikumiem, kas regulē reālservitūtus, gan arī no zinātniskajā literatūrā paustajām atziņām (*sk.: Rozenfelds J. Lietu tiesības, 157. lpp.; Sinaiskis V. Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 82. lpp.*).

Lai gan Civillikums tieši nenoteic gadījumus, kādos tiesa nodibina servitūtus, kā arī neregulē visus iespējamus reālservitūtu veidus, tas nebūt neliecina par apstrīdētās normas nepilnību vai pat antikonstitucionalitāti. Likumdevēja uzdevums nav likumā minēt visus tiesiski iespējamus reālservitūtus un visus gadījumus, kuros tiesa var nodibināt servitūtu. Tāpat kā katras lietas faktiskie apstākļi var būt ļoti atšķirīgi, arī nodibināmie servitūti var būt dažādi gan veida, gan apmēra ziņā.

15.3. Vienlaikus Satversmes tiesa norāda, ka tās kompetencē, kas ir noteikta Satversmes 85. pantā, kā arī Satversmes tiesas likuma 1. un 16. pantā, neietilpst tiesību normu piemērošanas vērtēšana. Tādējādi Satversmes tiesa nav tiesīga pārvērtēt civilprocesa ietvaros pieņemtos tiesas nolēmumus un nav tiesīga lemt par to, vai vispārējās jurisdikcijas tiesa, izskatot konkrētu lietu, pareizi piemērojusi materiālās un procesuālās normas (*sk. Satversmes tiesas 2008. gada 2. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-22-01 18.1. punktu*).

Savukārt vispārējās jurisdikcijas tiesai, taisot spriedumu, ir jāievēro likumā noteiktais. Tiesai, nodibinot servitūtu, ir piešķirta plaša rīcības brīvība, taču tā ir saistīta ar spēkā esošajām tiesībām un tai ir taisnīgi jāsamēro pušu pretējās intereses. Samērojot pušu intereses, tiesai, cik vien tas iespējams, ir jāievēro kalpojošā nekustamā īpašuma īpašnieka tiesības. Tas secināms no Civillikuma 928. un 1132. panta normām, kurās ietverti noteikumi par īpašuma tiesību un servitūta apmēru. Saudzējoša pieeja kalpojošās lietas īpašnieka tiesību ierobežošanai ir īpaši svarīga gadījumos, kad servitūta nodibināšanas rezultātā kalpojošās lietas īpašniekam pilnībā zūd iespēja lietot savu īpašumu vai tā daļu.

Tādējādi Satversmes tiesa secina, ka apstrīdētā norma ir saudzējošākais līdzeklis tajā ietvertā ierobežojuma leģitīmā mērķa sasniegšanai.

16. Lai konstatētu, vai apstrīdētā norma atbilst samērīguma principam, Satversmes tiesai jānoskaidro, vai labums, ko sabiedrība iegūst ar Pieteikuma iesniedzēja īpašuma

tiesību ierobežojumu, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

Apstrīdētajā normā ietvertais regulējums nodrošina tiesisko kārtību, jo saskaņā ar to tiesa ir tā institūcija, kas ir tiesīga nodibināt servitūtus, izšķirot strīdus par sveša nekustamā īpašuma lietošanu. Kā jau tika norādīts, pretējā gadījumā personai, kura ir dalībniece civiltiesiskajā strīdā par nekustamā īpašuma lietošanu, nebūtu iespējams īstenot savas tiesības un ar likumu aizsargātās intereses un tieši tiesa ir piemērotākā institūcija šādu strīdu atrisināšanai. Likumā noteiktā kārtība, kas paredz saskaņot dažādu personu atšķirīgās intereses, atbilst visas sabiedrības interesēm, un sabiedrības ieguvums no šādas kārtības ir lielāks nekā zaudējums, kas indivīdam nodarīts ar īpašuma tiesību ierobežojumu.

Līdz ar to var secināt, ka labums, ko sabiedrība iegūst ar apstrīdēto normu, ir lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.

17. Tā kā apstrīdētā norma atbilst arī samērīguma principam, tā nav pretrunā ar Satversmes 105. pantā noteiktajām personas tiesībām uz īpašumu.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a:

atzīt Civillikuma 1231. panta 2. punktu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris